

realizuje, pomocou rozličných odmeriek a odmerných nádob. Ide o prípady, keď vo funkcii mernej jednotky fungoval dutý predmet určený na prechovávanie tekutých alebo sypkých látok, prípadne akýkoľvek predmet, ktorý mohol plniť túto funkciu. Tieto predmety mali viac-menej štandardizovaný objem a boli všeobecne známe, dostupné a používané. Zväčša išlo o kuchynský riad. Jednotlivé nádoby boli pre svoju rôznorodú veľkosť často ešte bližšie druhovo špecifikované (napr.: *pohár – vínný pohár – pivný pohár*). Dá sa totiž predpokladať, že jednotlivý druh zachovával konštantný obsah, a preto bol ideálnou mierkou. Najfrekvencovanejšími odmerkami, čo sa odráža v lexikálnom vyjadrení, boli *lyžice* a *poháre*. Napr.:

lyžica – *pridati ružowego medu osem liżyc* HT 1760¹; *weźmi gednu plnu liżicu medu* RG 18. st; *drewnego oleja pul lyżycze* RP 18. st

lyžka [ly-, lo-] – *weźmy činy liżky terpentinu* RT 17. st; *weźmi gednu lossku sselwigowego zaftu* RG 18. st

lyžička – *nech weźme za maličku liżičku* RT 17. st; *rano pul lyżičky przyjiti* HT 1760

kávová lyžička – *trikrat po gedneg cawoveg liżiete djetu dawati* HT 1760

pohár – *toho ma rano y wecer po gednom dobrem pohare pity* HT 1760; *za tri pohare geg dag wipity* PR 18. st

pohárik – *kaźde rano geden poharik tepleho wypiti* RT 17. st

vínný pohár – *pi každej rano geden wjny pohar* HT 1760

pivný pohár – *na noc geden pivny pohar wypi* HT 1760

sklenica – *na wecer po gedneg sklenice* RT 17. st

sklenička – *gednu skleničku wina wliati* RT 17. st

Ďalšie pomenovania označujúce predmety s funkciou odmernej nádoby, ktoré fungujú v receptároch ako jednotky obsahových mier, majú podstatne nižšiu frekvenciu výskytu, ako tomu bolo v predchádzajúcich prípadoch:

findža – *po gedneg findży užjweg* HT 1760

začierajúca vareška [-ečka] – *gednu weliku začjragicy warecku naleg* RT 17. st

misečka – *ma se po pol misečky na gedenkrat užjwati* RT 17. st

škrupina – *dyumbieru za pol sskrupiny* RT 17. st

orechová škrupina – *pol orechowego sskrupiny gajru* RT 17. st

škrupina vlašského orecha – *tohoto prassku deg naraz pol sskrupiny wlaskeho orechu* RT 17. st

škrupinka vlašského orecha [škoru-] – *prach z kardu benedictu prigati, čo by do sskrupinkj wlaskeho orechu wgiti mohel* RN 17.–18. st

Hoci vyxcerpovaný materiál doložil len tieto odmerky, nemožno vylúčiť, že podobne fungovalo aj mnoho ďalších predmetov vyhovujúcich požadova-

¹ Za citáciou dokladu uvádzame skratku rukopisu, z ktorého doklad pochádza. Použili sme skratky Historického slovníka slovenského jazyka (HSSJ) a uvádzame ich v zozname použitých prameňov v zátvorke za bibliografickým údajom. Pri dokladovom materiáli uvádzanom v texte využívame zásady upravovaného diplomatického prepisu, ktorý je definovaný v úvodných statiach HSSJ.

ným parametrom. Určovanie množstva týmto spôsobom je totiž nenáročné na manipuláciu, a bolo preto iste populárne.

Okrem spomínaných lexém radíme do tejto funkčnej podskupiny ešte ďalšie lexikálne jednotky, ktoré vyjadrovali duté, resp. obsahové miery. Jednou z najfrekvencovanejších je *hrst'*. Hoci nie je dutým predmetom, svojou podstatou plní danú funkciu tým, že ohraničuje a vymedzuje určitý priestor. Jej obsah nie je konštantný, najviac podlieha subjektívnym podmienkam zo strany používateľa. Preto tu v zvýšenej miere zaznamenávame úsilie o presnosť vyjadrenú vymedzujúcim atribútom (*maličký, malý, plný, dobrý* – t. j. úplne plný, veľký), resp. deminutívnym tvarom. Deminutívny tvar má vo väčšine prípadov jednoznačne funkčný charakter a expresivita vyplývajúca z deminutívnosti tu funguje až druhoplánovo. Obidva spôsoby tejto bližšej špecifikácie sú príznakové pre celú kategóriu približného vyjadrovania jednotiek mier a hmotnosti. Napr.:

hrst' [h(e)r-, har-] – *kwetu dwe hrsty* HL 17. st; *weźmy lilium convallium dwe dobre hrsti* RT 17. st; *do gedne holby wody po pul hrsti warti daweg* HT 1760; *melise sztyry dobre harstie, majorany gednu harst* RP 18. st; *weźmi za hrst kminu plnu* LR5 18. st; *wesmi herst maku* RO 18. st

hrstka – *weźmy mnenowego kwetu tri male hrstky* RT 17. st

Ďalšou obsahovou mierou je *kvapka* alebo *kropaj*. Na jej určenie sa nepoužíva žiadna odmerná nádoba, je vyjadrením najmenšej obsahovej miery, akou možno voľne disponovať, napr.:

kvapka – *dawa se mu naraz niekoľko kwapek* RT 17. st; *kaffrowého spítutuse nekterau kwapku do ucha wpust* TS 1771; *do vody studienej niekoľko kwapky pustit a v ustech na zube dzzet* RP 18. st

kropaj [kro-, kru-; -ej] – *try kropeje toho olege* HL 17. st; *oleg jalowcowj, abj 5 neb 6 krupeji s neho s patruźlenu wodu rano y na noc pigel* RN 17.–18. st

kropajka [kro-, kru-; -ej] – *u winnie prylyty nyekolik krupegek (oleja): do wody pustyty gednu kropegku (balzamu)* HL 17. st

kropka – *niekoľko kropek olege syrkowego pridati* RT 17. st

krapôčka [-ečka] – *naleg nan dwakrat tolik po gedneg krápečke* OCh 17. st

Určovanie kvantitatívneho zastúpenia látok pomocou odmeriek a odmerných nádob, ktoré striktné nezachovávajú presný obsah, nezániklo. Pretrváva dodnes tam, kde sa k požiadavke presnosti pristupuje benevolentnejšie a pripúšťajú sa isté diferencie (kulinária, fytooterapia a pod.), čo sa premieta i do lexikálneho systému.

Trochu iného charakteru sú lexikálne spojenia typu *koniec noža*, resp. *to, čo sa na koniec noža zmestí* a *to, čo možno vziať medzi prsty/palce, prstami/palcami*. Obidve jednotky sú veľmi frekvencované, prítomné sú takmer v každom rukopise obsahujúcom receptúry. Vyjadrujú minimálne množstvo akejkoľvek sypkej látky. Z doposiaľ spomínaných merných jednotiek a ich označení majú najširšiu škálu modifikácií, čo je podmienené v prvom rade ich zložitou konštrukčnou stavbou.

koniec noža [-ec] – *weźmy wainstanowego solj, co se na konec welikeho nože weźme; prassek od čerwienky daweg za geden aneb dwa konce nożowe; weźmj toho prassku, cò na tj dobre konce noża wzjti mużeš* RT 17. st; *weźmi kus*